

Andrzej Krzyszowski, Daria Kaniewska

STUDNIE KULTURY PUCHARÓW LEJKOWATYCH
I OSADA KULTURY ŁUŻYCKIEJ ODKRYTE
W KIEKRZU (STAN. 48), W GMINIE ROKIETNICA,
W POW. POZNAŃSKIM, WOJ. WIELKOPOLSKIE

WELLS OF THE FUNNEL BEAKER CULTURE
AND A SETTLEMENT OF THE LUSATIAN CULTURE
DISCOVERED IN KIEKRZ (SITE 48), ROKIETNICA COMMUNE,
POZNAŃ COUNTY, WIELKOPOLSKA VOIVODESHIP

Abstrakt: Badania wykopaliskowe w Kiekrzu, na stan. 48 przeprowadzono w październiku 2022 roku w związku z budową lokalnej inwestycji przemysłowej. Efektem badań na powierzchni ok. 24 arów było zarejestrowanie 87 obiektów nieruchomych oraz łącznie 1570 źródeł ruchomych. W zakresie chronologii odkryty materiał przyporządkowano dwóm horyzontom kulturowym. Pierwszy to pozostałości po osadzie ludności kultury pucharów lejkowatych, które reprezentują dwie studnie (bez organicznych cembrowin). W jednej z nich wystąpiło 21 fragmentów ceramiki. Próbkę drewna dębu pochodzącą z jednego z tych obiektów poddano analizie radiowęglowej techniką LSC, uzyskując datę z ok. lat 3516–3365 BC. Drugi horyzont osadniczy stanowiły pozostałości osiedla ludności kultury łużyckiej z IV-V epoki brązu. Zarejestrowano 85 obiektów oraz 1391 fragmentów ceramiki, 9 grudek polepy, 147 kości zwierzęcych, 2 przedmioty kamienne i 3 przedmioty wykonane z kości zwierzęcych.

Słowa kluczowe: epoka kamienia, studnie KPL, łużyckie pola popielnicowe, osada, epoka brązu

Abstract: Excavations in Kiekrz, on site 48 were conducted in October 2022 in connection with the construction of a local industrial project. The result of the research on an area of about 24 ares was the registration of 87 features and a total of 1570 artefacts. In terms of chronology, the discovered material was assigned to two cultural horizons. The first was the remains of a settlement of the Funnel Beaker culture, represented by two wells (without wooden casings). In one of them 21 fragments of pottery occurred. An oak wood sample from one of them was analysed by the LSC technique (radiocarbon), yielding a date of approximately 3516–3365 BC. The second horizon was the remains of a settlement of the Lusitanian culture from the 4th to 5th Bronze Age. Eighty-five features were recorded, as well as 1391 fragments of pottery, 9 lumps of burnt clay, 147 animal bones, 2 stone objects and 3 objects made from animal bones.

Keywords: Stone Age, Funnel Beaker culture wells, Lusitanian culture, settlement, Bronze Age

WSTĘP

Badania archeologiczne w Kiekrzu, na stan. 48 (AZP 50-26/113) na dz. nr ew. 96/11 podjęto z nakazu Powiatowego Konserwatora Zabytków w Poznaniu w związku z realizacją lokalnej inwestycji przemysłowej¹. Badania były prowadzone w dniach od 4 do 14 października 2022 roku².

Teren inwestycji w ramach regionalizacji fizyczno-geograficznej jest położony w obszarze Pojezierza Poznańskiego (Kondracki 1978, s. 252, 296). Natomiast omawiane stanowisko znajduje się na obszarze oddziaływania niewielkiej doliny związanej pośrednio z oczkiem wodnym i bezimiennym ciekim (wpadającym do zlewni rzeki Samicy Kierskiej), a obecnie pokrytym roślinnością bagienną, i pośrednio będącym w oddziaływaniu tej pradoliny. Stanowisko zajmuje w tym miejscu partię niewielkiej gliniastej wysoczyzny, opadającej łagodnie na południe, ku wspomnianej dolinie (ryc. 1: 1). Ekspozycję stanowiska określono jako dodatnią, o kierunku na SW-S-SE. Gleby w obrębie stanowiska można określić jako bardzo dobrej jakości gleby brunatne (II i III klasy bonitacyjnej) i bielicowe, ale też luźne i słabogliniaste. Natomiast sieć hydrograficzną tworzą – bezpośrednio w pobliżu omawianego terenu inwestycji – oba jeziora Kierskie, a szczególnie Jezioro Kierskie Małe, zaś miejsce inwestycji jest położone między dwoma ciekami wodnymi – Samicą Kierską a Samicą Pamiętkowską. Powierzchnię stanowiska na podstawie przeprowadzonych badań wykopaliskowych można ocenić na 2-3 ha.

W pierwszej fazie prac terenowych z powierzchni przyszłego wykopu budowlanego usunięto warstwę współczesnego humusu z zastosowaniem sprzętu mechanicznego (spychacz i koparka o łyżce podsiębiernej); zaś wielkość nadzorowanego archeologicznie obszaru inwestycji wynosiła około 1 ha (100×100 m). Natomiast rzeczywisty obszar wykopu badawczego, który został podany pracom według metody wykopaliskowej wyniósł 23,75 ara – 2375 m² (ryc. 1: 2).

W wykopie badawczym szkielet glebowy (poziom występowania obiektów) był w zasadzie jednolity i stanowiła go w zdecydowanej większości

warstwa lekko spiaszczonej gliny, bądź rzadziej warstwa czystej, litej gliny, natomiast wyjątkowo calec stanowił drobnoziarnisty żółto-biały piasek (wyłącznie w partii płd.-zach. inwestycji). Z kolei wierzchnią warstwę nadkładu tworzył współczesny humus, o dość wysokiej próchniczności, zaś jego miąższość wahała się przeciętnie w granicach od 40 do nawet 60 cm.

Efektem podjętych w obrębie tej inwestycji ratowniczych badań wykopaliskowych – było zarejestrowanie 87 obiektów nieruchomych oraz łącznie 1570 źródeł ruchomych, spośród których wyróżniono: 1412 fragmentów ceramiki naczyniowej, 2 przedmioty z krzemienia, 2 przedmioty z kamienia drobnokrystalicznego, 9 grudek polepy, 147 fragmentów kości zwierzęcych, kilkanaście drobnych fragmentów drewna pradziejowego, a ponadto próbki fragmentów skorup małży-skójk. Na stanowisku nie zarejestrowano warstwy kulturowej. Pod względem archeologicznym – w zakresie chronologii wyżej wymieniony materiał przyporządkowano dwóm horyzontom kulturowym – pozostałościom po prawdopodobnej osadzie ludności kultury pucharów lejkowatych oraz po osadzie ludności kultury łużyckiej.

OSADNICTWO LUDNOŚCI KULTURY PUCHARÓW LEJKOWATYCH (Z OK. LAT 3516–3365 BC)

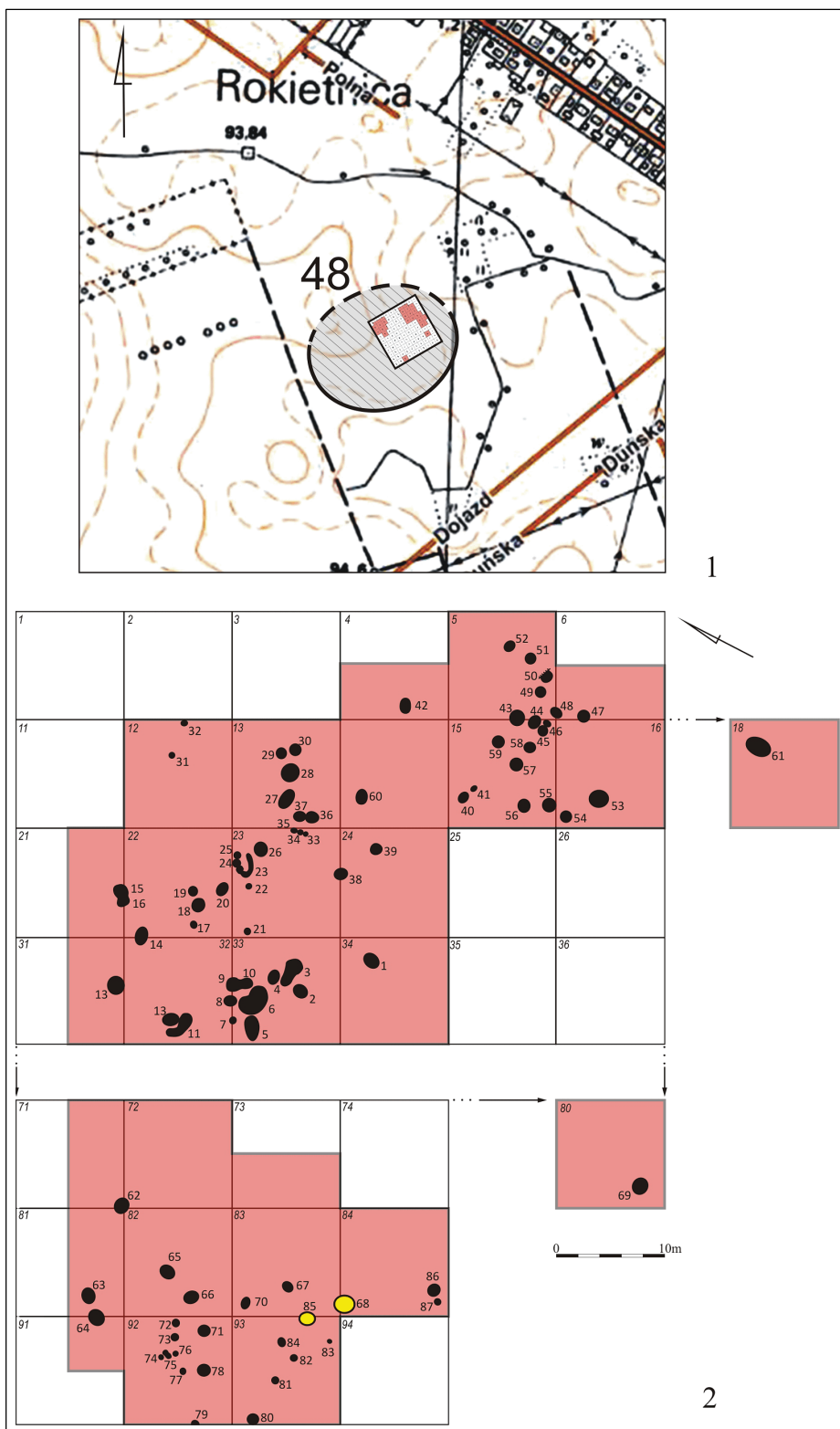
Pozostałości osadnictwa z epoki kamienia reprezentuje pojedynczy obiekt nieruchomy (nr 85) w postaci studni z 21 fragmentami ceramiki naczyniowej, kilkunastoma fragmentami drewna pradziejowego i 2 wytworami krzemiennymi (tymi ostatnimi znalezionymi na złożu wtórnym w obiektach „łużyckich”³). Prawdopodobnie do tego horyzontu kulturowego należy jeszcze kolejna studnia (ob. 68), jednak z uwagi na brak jakiegokolwiek materiału źródłowego, nie można mieć pewności, co do jej przynależności kulturowej.

Pierwszy z obiektów (nr 85), to typowa studnia pradziejowa, z dopływem wody ze stałego źródła (ryc. 2: 1). W rzucie poziomym był kształtu owalnego i miał wymiary 1,16×1,00 m. W profilu lejo-

¹ Inwestorem była firma Cosmo Beauty Lab Sp. z o.o. z Poznania, ul. Jasielska 10a, zaś zlecniodawcą i wykonawcą firma - Wielkopolskie Przedsiębiorstwo Inżynierii Przemysłowej Sp. z o.o. w Jasinie k/ Swarzędza, ul. Poznańska 31.

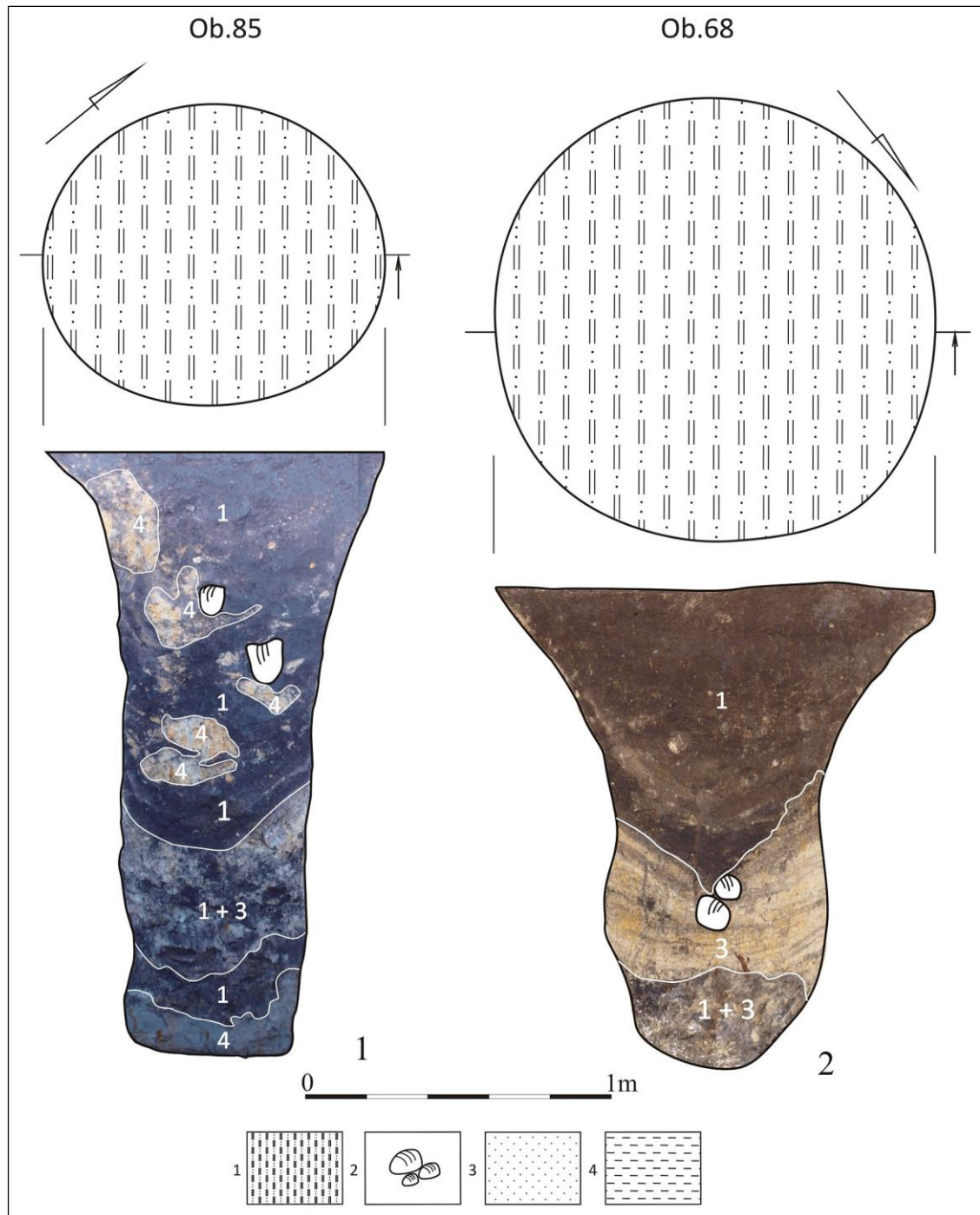
² Badania prowadził A. Krzyszowski, wspólnie z archeologami: D. Kaniewską, A. Sobuckim, R. Mikułą, A. Haberland i M. Sobczakiem.

³ Morfologicznie stanowiły je łuska i nieokreślony odłup, wykonane z krzemienia bałtyckiego odmiany nieotoczakowej.



Ryc. 1. Kiekrz, stan. 48. 1 - prawdopodobny zasięg stanowiska po badaniach wykopaliskowych w 2022 r. z lokalizacją wykopu badawczego, skala 1:10.000 w zmniejszeniu; 2 - plan rozmieszczenia obiektów archeologicznych: kolorem żółtym oznaczono studnie KPL (obiekty 85 i 68), kolorem czarnym - obiekty osadowe KŁ; skala 1:200 w zmniejszeniu (rys. i oprac. komp. B. Bednarczyk).

Fig. 1. Kiekrz, site 48. 1 - The probable extent of the site after the 2022 excavation with the location of the research trench, scale 1:10,000 reduced; 2 - a plan for the distribution of archaeological features: yellow - Funnel Beaker culture wells (features no. 85 and no. 68), black - Lusatian culture features; scale 1:200 reduced (drawn and elaborated by B. Bednarczyk).



Ryc. 2. Kiekrz, stan. 48. Rzuty poziome i pionowe obiektów 85 i 68 – studnie KPL. 1 – ciemnoszary piasek, pierwotna próchnica; 2 – otoczaki kamienne; 3 – drobnoziarnisty piasek; 4 – surowa zwarta glina (rys. i oprac. komp. B. Bednarczyk).

Fig. 2. Kiekrz, site 48. Plans and cross-sections of features no. 85 and no. 68 – Funnel Beaker culture wells. 1 – dark gray sand, primary humus; 2 – stone pebbles; 3 – fine-grained sand; 4 – raw compact clay (drawn and elaborated by B. Bednarczyk).

waty o głębokości 1,96 m od poziomu ówczesnego stropu. Wypełnisko obiektu w partii stropowej miało wyraźny charakter zasypiskowy, natomiast w partii spągowej charakteryzowało się wybitnie aluwialnym układem stratygraficznym. I tak do

głębokości około 1,34 m była to warstwa (zasypiskowa) w postaci ciemnoszarego piasku (pierwotnej próchnicy) przemieszanego z kilkoma łachami oderwanej z bocznych ścian surowej gliny wraz z nielicznymi otoczakami kamiennymi. Kolejno, do

głębokości około 1,72 m uwarstwienie stanowiły z kolei cienkie warstwy jasnoszarego piasku poprzecinane naprzemianległe takimiż warstewkami żółto-białawego piasku (typu calcowego). Następnie na głębokości od około 1,72 m do 1,90 m wypełnisko stanowiła ponownie warstwa szarego i ciemnoszarego piasku, lecz tym razem mocniej wypłukana z pierwotnej próchnicy; natomiast końcową warstwę przy spągu studni stanowił żółto-białawy piasek calcowy o miąższości około 15 cm. W żadnej z opisanych warstw przyspągowych nie zanotowano pozostałości po cembrowinie, wykonanej z otoczków polnych, drewna względnie z innego materiału organicznego. W tym wypadku rolę „cembrowiny” do filtrowania napływającej ze źródła wody stanowiły obie ściany surowej gliny, w którym to podłożu wydrążono lej tej studni. Workowato-lejowaty profil tego obiektu oraz jego bezpośrednie położenie na zapleczu lokalnego oczka wodnego – można interpretować jako studnię służącą niewątpliwie do gromadzenia czystej, naturalnie filtrowanej przez gliniaste ściany wody.

W wypełnisku obiektu 85 zarejestrowano: a) 2 fragmenty ceramiki KŁ znalezionej wyłącznie w partii stropowej obiektu (przy jego oczyszczaniu); natomiast w partii spągowej studni, w warstwie szarego i ciemnoszarego piasku zalegającej na głębokości od 1,72 m do 1,90 m znaleziono: b) 21 fragmentów ceramiki naczyniowej KPL reprezentujących dwa odrębne naczynia: fragment pucharu lejkowatego (ryc. 3: 1) oraz amforę, z utraconymi uszkami (ryc. 3: 2), poza materiałem ceramicznym, w warstwie tej jeszcze znaleziono: c) 13 fragmentów drewna pośród których rozpoznano dwa gatunki: dąb (*Quercus sp.*) i sosnę (*Pinus silvestris*), nadto odnotowano także korę sosnową. Próbkę drewna dębu poddano dodatkowej analizie radiowęglowej techniką LSC (której szczegółowy wynik przedstawiono na ryc. 4⁴).

Drugi z obiektów (nr 68), którego funkcję określono również jako studnię, znajdował się w odległości około 2 m na zachód od wcześniej opisanej studni (por. ryc. 1: 2). W rzucie poziomym obiekt ten rysował się również intensywną barwą próchnicy pierwotnej, zdecydowanie odróżniającej się od gliniastego podłoża calcowego, o kształcie kolistym i wymiarach 1,46×1,40 m (ryc. 2: 2), natomiast w profilu był kształtu lejowatego i osiągał głębokość 1,56 m. Uwarstwienie wypełniska było prawie analogiczne, jak we wcześniej opisanym obiekcie nr 85. A mianowicie partię stropową pierwotnej próchnicy stanowił ciemnoszary piasek, sięgający od poziomu rejestracji do głębokości około 1 m. W kolejnych uwarstwieniach, aż do partii spągowej obserwujemy również, jak w poprzednim obiekcie, wybitnie aluwialny układ stratygraficzny. W wypełnisku tego obiektu znaleziono jedynie dwa drobne fragmenty ceramiki naczyniowej, ręcznie lepionej, której przynależność zakwalifikowano zdecydowanie do garncarstwa charakterystycznego dla ludności kultury łużyckiej. Oba te fragmenty ceramiki wystąpiły wyłącznie w partii stropowej obiektu, jednak kwalifikacja tego obiektu do KŁ jest wątpliwa, albowiem cechy konstrukcyjne, w porównaniu do wcześniej opisanej studni (ob. 85) są niemal identyczne. Stąd pośrednio można wnioskować, iż zasadnym będzie kwalifikacja również i tego obiektu do pozostałości po osadnictwie ludności KPL.



Ryc. 3. Kiekrz, stan. 48. 1 – fragmenty pucharu lejkowatego i 2 – amfory, odkrytych w obiekcie 85 – studni KPL (rys. i oprac. komp. B. Bednarczyk).

Fig. 3. Kiekrz, site 48. 1 – fragments of a funnel beaker and 2 – an amphora, discovered in feature no. 85 – Funnel Beaker culture well (drawn and elaborated by B. Bednarczyk).

⁴ Analizę gatunkową drewna oraz datowanie radiowęglowe techniką LSC wykonał prof. dr hab. inż. M. Krąpiec z Laboratorium Datowań Bezwzględnych w Cienowicach k/Ojcowa.

Interpretację funkcjonalną uwiarygodniają również inne znaleziska podobnych obiektów (studni) odkrytych na innych osadach ludności KPL. W zakresie cech konstrukcyjnych zarejestrowanych u obu studni w postaci lejowatych otworów wydrążonych w litej glinie, o znacznej głębokości to jest ok. 1,6 m i 2 m, można skonstatować, iż dysponujemy nielicznymi danymi porównawczymi wśród tego typu obiektów KPL z terenu Wielkopolski. Możemy wspomnieć o ostatnio odkrytej studni tej kultury w Głuchowie, stan. 44 (pow. poznański)⁵, gdzie zanotowano analogicznie wydrążony lej studzienny, w którym znajdowały się 2 amfory, z których jedna jest zdobiona za pomocą odciskanych słupków i zygzaków. Domniemana studnia została też odkryta w Kokorzynie, stan. 2 (pow. kościański), w której na głębokości 3 metrów wystąpiły również 2 czterouche baniaste amfory, otoczone resztkami drewna (Jażdżewski 1936, s. 55).

Należy też dodać, iż podobne obiekty, uznane funkcjonalnie jako studnie bez cembrowiny o kształcie lejowatym zanotowano również i na osadach ludności KŁ, np. w Lutomiersku (Wiklak 1963, tabl. XV: 4; Michalski 1983, ryc. 54), czy Sługocinku (Krzyszowski 2005, s. 195). Należy też dodać, iż w KŁ spotyka się częściej studnie z drewnianą cembrowiną, czy to w postaci wypalonego pnia drzewa czy też zbudowanych na zakładkę z dranic (np. w Szczodrzykowie, stan. 4, w gminie Kórnik; Krzyszowski 2004, 32-33; czy ostatnio w Smolnicy, stan. 1, w gminie Wronki; Krzyszowski, Kaniewska 2022, s. 13). Podsumowując – chronologii drugiej ze studni z Kierza (ob. 68) w tej chwili nie rozstrzygniemy, albowiem wykazuje ona zarówno cechy takich obiektów występujących zarówno w KPL, jak i w KŁ. Odkryte w pierwszej ze studni 21 fragmentów ceramiki odpowiadają natomiast bez wątpliwości cechom wytwórczości garncarskiej ludności KPL. Fragmenty te spoczywały ponadto w partii spągowej, prawie przy samym dnie studni. Poza tym obiektem, ceramiki KPL nie odnotowano w żadnym z innych odkrytych w wykopie badawczym, które sklasyfikowano już wyłącznie jako pozostałości KŁ, ani też nie odkryto jej luźno w obrębie wykopu.

Ceramikę KPL reprezentują fragmenty dwóch naczyń o cechach morfologiczno-technicznych odpowiadających pucharowi lejkowatemu i amforze. Pierwsze z tych naczyń, to puchar lejkowaty (zre-

konstruowany z trzech fragmentów), bez zachowanej krawędzi, który mógł być zdobiony w strefie przykrawędnej odciskami wertykalnego lub diagonalnego słupka (typ ez: xA-1 lub też xA-1/xA-6 wg systematyki cech zdobniczych A. Kośko i A. Prinke 1977, tab. 20). Wylew był niewątpliwie prosty, zapewne bez pogrubienia (typu 1e wg systematyki A. Kośko 1981, ryc. 2), które charakteryzują szyjki typu stożkowatego lub lejkowatego. Faktura powierzchni zewnętrznej jest gładzona, matowa, równa, mączysta i miękka, łatwo się ściera, barwy od płowej do jasnoszaro-brunatnej; z kolei faktura powierzchni wewnętrznej jest również gładzona, matowa i równa, barwy czarnej (typu II wg systematyki A. Kośko, A. Prinke 1977, tab. 2). Masa ceramiczna „tłusta”, o przełamie dwubarwnym (płowo-czarny) zawiera niewielką ilość domieszki mineralnej tłuczni, rzadko rozmieszczonej oraz przede wszystkim tłuczone skorupy (szamot) i ma grubość ścianki 5-6 mm. Wymiary naczynia – zachowana wysokość ok. 11 cm, pierwotna wysokość (H_1) – ok. 19 cm, pierwotna średnica wylewu (R_1): ok. 20,3 cm, średnica na przejściu szyjki w brzusec (R_2): ok. 17 cm, średnica maksymalnej wydatości brzuśca (R_3): 17,5 cm, prawdopodobna średnica dna (R_4): 6,5 cm, i kolejne zrekonstruowane wielkości: H_2 : 6,5 cm, H_3 : 2 cm, H_5 : 10,5 cm (ryc. 3: 1).

Naczynie to można kwalifikować więc jako „klasyczny” puchar lejkowaty odpowiadający typowi IB według systematyki A. Kośki (1981, s. 26). Wskaźniki dla tego okazu kształtują się następująco: $R_1:H_1 = \text{ok. } 1,06$; $H_1:H_2 = \text{ok. } 2,9$, i gdzie $R_1 \geq R_3$ – wobec czego puchar lejkowaty z Kierza zdaje się reprezentować odmianę IB2 według typologii kujawskiej.

Drugie z odkrytych w tej samej studni naczynie, to dwuoszna amfora (ryc. 3: 2), na którą składa się 18 fragmentów (ryc. 3: 2). Naczynie to charakteryzuje się następującymi cechami technicznymi – faktura powierzchni zew. i wew. jest gładka, równa i lekko błyszcząca (typ Ia wg systematyki A. Kośko, A. Prinke 1977, tab. 2), barwy obustronnie czarnej. Masa ceramiczna „tłusta”, o przełamie jednobarwnym (czarny) zawiera niewielką ilość domieszki mineralnej (piasku i tłuczni), również z szamotem, ale mocno rozdrobnionym; grubość ścianki naczynia wynosi 5-6 mm. Wymiary: zachowana wyso-

⁵ Informacja ustna dr hab. I. Sobkowiak-Tabaki, prof. UAM,

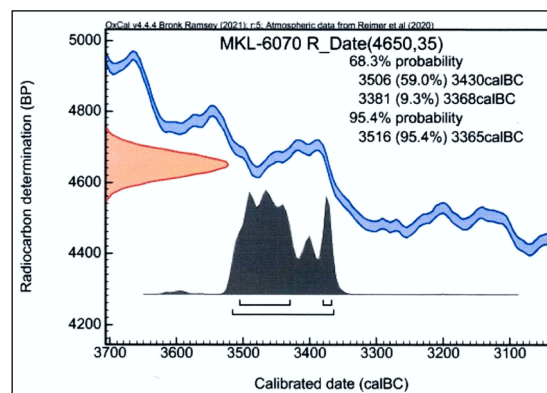
kość: ok. 11 cm, pierwotna wysokość (H_1): ok. 13,6 cm, pierwotna średnica wylewu (R_1): ok. 12 cm, średnica na przejściu szyjki w brzusec (R_2): ok. 11,2 cm, średnica maksymalnej wydętości brzuśca (R_3): 16,6 cm, średnica dna (R_4): 5,3 cm, i kolejne wielkości: H_2 - 2,5 cm, H_3 - 4,5 cm, H_5 - 6,5 cm. Relacje pomiędzy wskaźnikami R_1 , R_2 i R_3 i H_1 i H_2 – pozwoliły scharakteryzować omawiany okaz amfory następująco – jest to naczynie o kulistym/względnie prawie kulistym brzuścu, płaskim dnie, z krótkim, lejkowatym wylewem, z symetrycznie rozłożonymi dwoma uchami, gdzie $R_1:R_2 = 1,07$, $R_3:R_1 = 1,38$, i gdzie $H_3:H_5 = 0,69$. Na podstawie zrekonstruowanych wskaźników – można identyfikować tę amforę jako typ IIIB2 według systematyki kujawskiej KPL A. Kości (1981, s. 27).

Cechą wspólną zaprezentowanych fragmentów ceramiki jest dość jednorodne i charakterystyczne tworzywo ceramiczne – użyto bowiem do ich wykonania dość tłustej gliny zawierającej domieszkę tłuczonych skorup (szamotu) oraz śladowe ilości domieszki tłuczni mineralnego, o frakcji drobno- i średnioziarnistej. W zakresie przełamu naczyń odnotowano jednobarwność koloru czarnego (w przypadku amfory z ryc. 3: 2) oraz dwubarwność – jasnobrunatno-czarny (w przypadku pucharu lejkowatego z ryc. 3: 1). W przypadku faktury powierzchni wyróżniono dwa rodzaje według A. Kości i A. Prinkego (1977, tab. 2), tj.: a) powierzchnię gładką i równą, matową oraz miękką i łatwo ścierającą się (typ II) – i tę cechę posiadał puchar lejkowaty; i b) powierzchnię gładką, równą oraz lekko błyszczącą i twardawą (typ Ia) – zarejestrowano z kolei u zrekonstruowanej amfory. Rozkład grubości ścianek u obu wyróżnionych naczyń zawiera się w przedziale od 5 do 6 mm, a więc obejmuje fragmenty naczyń cienkościennych o grubości do 6 mm.

Odkryte fragmenty ceramiki KPL na stan. 48 są zbliżone cechami technicznymi do kilkudziesięciu fragmentów odkrytych na nieodległym stanowisku nr 10 w tejże miejscowości (AZP 50-26, nr 10 – por. Wierzbicki 2013, Katalog cz. 1, nr 1033, tam dalsza literatura). Zbiór ceramiki z tego stanowiska reprezentuje fazę IIIC (por. Wierzbicki 2013, tabl. XXXIII: 5-6).

Nawiązują one pod względem technologicznym (i zapewne również zdobniczym) do jej fazy klasycyzacji (fazy III wg nomenklatury kujawskiej), zaś przestrzennie do grupy wschodniej tej

kultury. Dla ceramiki z Kiekrza znajdujemy wiele analogii zarówno z terenu Wielkopolski, Kujaw czy Polski Środkowej, np. w Pławcach, stan. 8 (Wierzbicki 2013, tabl. XII: 238), Komornikach, stan. 42 (Sobkowiak-Tabaka 2004, ryc. 16: 4), Szlachcinie, Dakowych Mokrych, Dobroniu, Gocanowie, Siedmiogórach, Starym Brześciu (Jażdżewski 1936, tabl. IV: 18; VIII: 104; IX: 108; X: 154; XVI: 265; XXI: 399), czy również w pobliskiej Sobocie (Śmigalski 1958, s. 450, ryc. 3).



Ryc. 4. Kiekrz, stan. 48. Wynik datowania radiowęglowego techniką LSC fragmentu drewna dębowego odkrytego w spągu obiektu 85 – studni KPL.

Wykonanie: prof. dr hab. inż. Marek Krąpiec, Laboratorium Datowań Bezwzględnych w Cianowicach k. Skały (oprac. komp. B. Bednarczyk).

Fig. 4. Kiekrz, site 48. The result of radiocarbon dating using the LSC technique of a fragment of oak wood discovered in the bottom of fracture no. 85 – Funnel Beaker culture well. Performed by: prof. dr. hab. Marek Krąpiec, Laboratory of Absolute Dating in Cianowice near Skała (elaborated by B. Bednarczyk).

Potwierdzeniem chronologii uzyskanej na podstawie tradycyjnej analizy ceramiki naczyniowej jest uzyskana data radiowęglowa techniką LSC pod kierunkiem prof. dr inż. M. Krąpca (ryc. 4). Datę tę uzyskano z fragmentu drewna dębu (*Quercus* sp.), zalegającego w partii spągowej tej studni, wspólnie z fragmentami obu opisanych powyżej naczyń. Dla tej próbki uzyskano w optymalnym przedziale (95,4%) datę (po kalibracji) 3516–3365 BC (4650 ± 35 BP). Otrzymana data oscyluje w przedziale największego prawdopodobieństwa w pierwszej połowie III tysiąclecia p.n.e., co konfiguruje się z dotąd przyjętą chronologią dla fazy wióreckiej (IIIA) KPL (Wierzbicki 2013, s. 120, tab. 6).

OSADA LUDNOŚCI KULTURY ŁUŻYCKIEJ Z IV–V EPOKI BRĄZU (OK. 1000-650 LAT P.N.E.)

Materiały kulturowe KŁ, to zdecydowana większość zarejestrowanych na stanowisku i określonych chronologicznie źródeł archeologicznych, zarówno typu nieruchomego, jak i ruchomego. Obiektów nieruchomych z tego horyzontu kulturowego wyróżniono 85, którym towarzyszył zbiór ceramiki w liczbie 1391 fragmentów, zaś pozostałe źródła z tego horyzontu stanowiło jeszcze: 9 grudek polepy, 147 kości zwierzęcych, 2 przedmioty kamienne (rozcieracz – ryc. 6: 7 i fragment osełki) oraz 3 przedmioty wykonane z kości zwierzęcych.

Pośród obiektów nieruchomych w zakresie funkcji wyróżniono w obrębie osadnictwa „łuzyczego” zaledwie pojedynczy obiekt o charakterze mieszkalnym (półziemiankę – ob. 6). Być może analogiczną funkcję, względnie gospodarczą (prawdopodobniejsza wersja) pełnił jeszcze inny tego rodzaju obiekt w rodzaju szałas, o charakterystycznej rowkowej strukturze (ob. 23). Natomiast zdecydowanie przeważały na odkrytej partii tej osady różnego rodzaju jamy, głównie typu odpadkowego (51 obiektów), jamy posłupowe (19 obiektów) i jamy typu zasobowego (11 obiektów). Rozpoznano tutaj również pojedyncze palenisko (ob. 1) i również pojedynczą jamę poprodukcyjną (ob. 55) z 235 fragmentami ceramiki, w większości mocno przepalonymi, które prawdopodobnie stanowiły odrzuty z pieca garncarskiego, nieodkrytego jednak w założonym wykopie. Zespół odsłoniętych obiektów osadowych KŁ jest niewątpliwie pozostałością osady o stałym charakterze, której mieszkańcy zajmowali się uprawą roli, wytwórczością garncarską, hodowlą zwierząt (zanotowano fragment kości zwierzęcych – bydła, konia, świni, owcy/kozy), ale i zapewne łowiectwem (ułamki kości sarny, lisa i nawet żółwia błotnego, zachował się bowiem fragment karapaksu czyli górnego pancerza gada)⁶ i prawdopodobnie również przetwórstwem żywności/surowców (rozcieracz kamienny i osełka⁷). Przewidywaną wielkość osady z okresu kultury łużyckiej określono na podstawie badań z 2022 roku na około 2-3 ha.

Pośród naczyń ceramicznych na osadzie wystąpiły następujące typy naczyń: wazy, amfory,

garnki, misy, czerpaki/czarki i kubki. W zbiorze tym zarejestrowano zaledwie 39 fragmentów ceramiki zdobionej (2,76%). Pośród przedmiotów kościanych rozpoznano nóż/gładzik, wykonany z żebra prawdopodobnie konia; drugi przedmiot, to prawdopodobnie fragment płozy wykonanej z kości promieniowej bydła lub konia i w końcu trzeci okaz pozostał nierozpoznany i wykonano go z kości promieniowej sarny.

Chronologicznie na podstawie cech wykonania ceramiki, form naczyń i ornamentyki – materiał ten odpowiada regułom wykonawstwa charakterystycznym dla końca środkowego okresu epoki brązu tj. IV okresu epoki brązu po początek młodszego okresu brązu, tj. V okresu epoki brązu, co w latach bezwzględnych zawiera się mniej więcej przedziałem lat od około 1000 do 650 p.n.e.

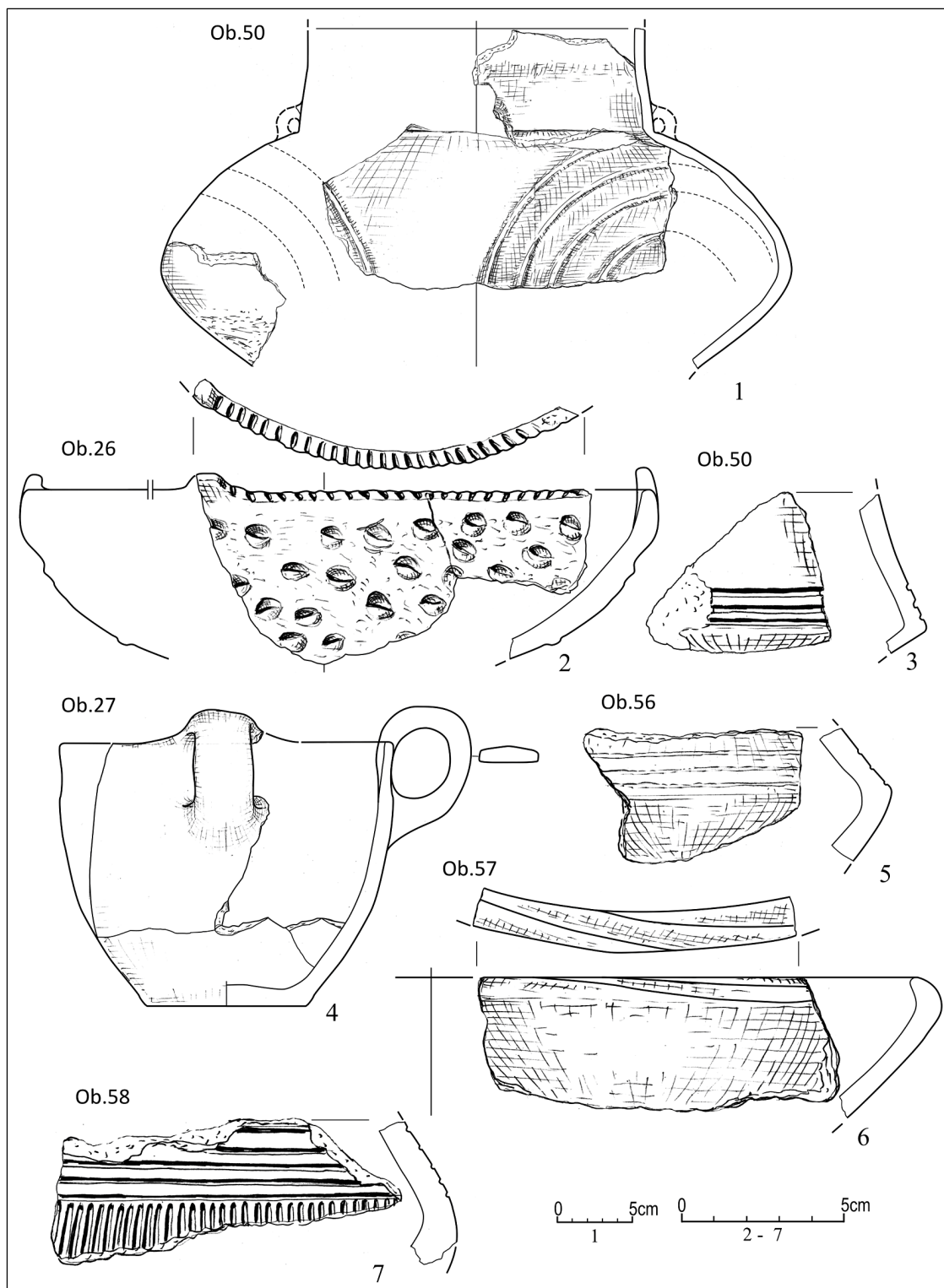
Na stan. 48 w Kiekrzu zarejestrowano obecność ceramiki w stylu uradzkim (czyli stylistyki stosowanej w środkowym okresie brązu), który przejawiał się zarówno w morfologii, jak i w zdobnictwie naczyń. Za jego wyznaczniki uznano w tym zbiorze dwustożkowate wazy z ostrymi załomami brzuśców (ryc. 5: 3, 5, 7), często chropowate w partii przydennej, amfory z dwustożkowatymi brzuścami, kubki cylindryczne oraz garnki z wychylnym na zewnątrz wylewem (ryc. 6: 1). Występują także naczynia będące formami długotrwałymi takie jak garnki jajowate (ryc. 6: 1), półkuliste misy (ryc. 5: 2, 6) i jednosegmentowe (półkuliste) czerpaki (ryc. 5: 4). W ornamentyce stylu uradzkiego pojawia się także szczałkowy ornament guzowy, który jest kontynuacją tradycji zdobniczych z okresu poprzedniego. Występuje on w postaci małych nalepianych guzów otoczonych półkoliastymi żeberkami lub kanelurami, wyłącznie na amforach względnie wazach (por. ryc. 5: 1; 6: 2-3).

W morfologii ceramiki cechą najbardziej typową już dla okresu następnego czyli młodszej epoki brązu (V EB), są misy o pogrubionych krawędziach zagiętych do środka, zdobione na krawędzi ukośnymi nacięciami (bruzdami) i ukośnymi kanelurami (ryc. 5: 6). Znane są one w zespołach ceramicznych kultury „pól popielnicowych” już od V okresu EB (Szamalek 1987, s. 94). Nowym elementem będącym wyznacznikiem stylu późnobrązowego jest ornament paznokciowy pokrywający całe naczynie (Krzyszowski 2019, s. 41), w omawia-

⁶ Analizę archeozoologiczną kości zwierzęcych wykonała mgr Marzena Makowiecka z Rokietnicy, ul. Zakątek 3.

⁷ Analizę petrograficzną tych przedmiotów wykonała

dr hab. Małgorzata Szczepaniak, prof. UAM, z Instytutu Geologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

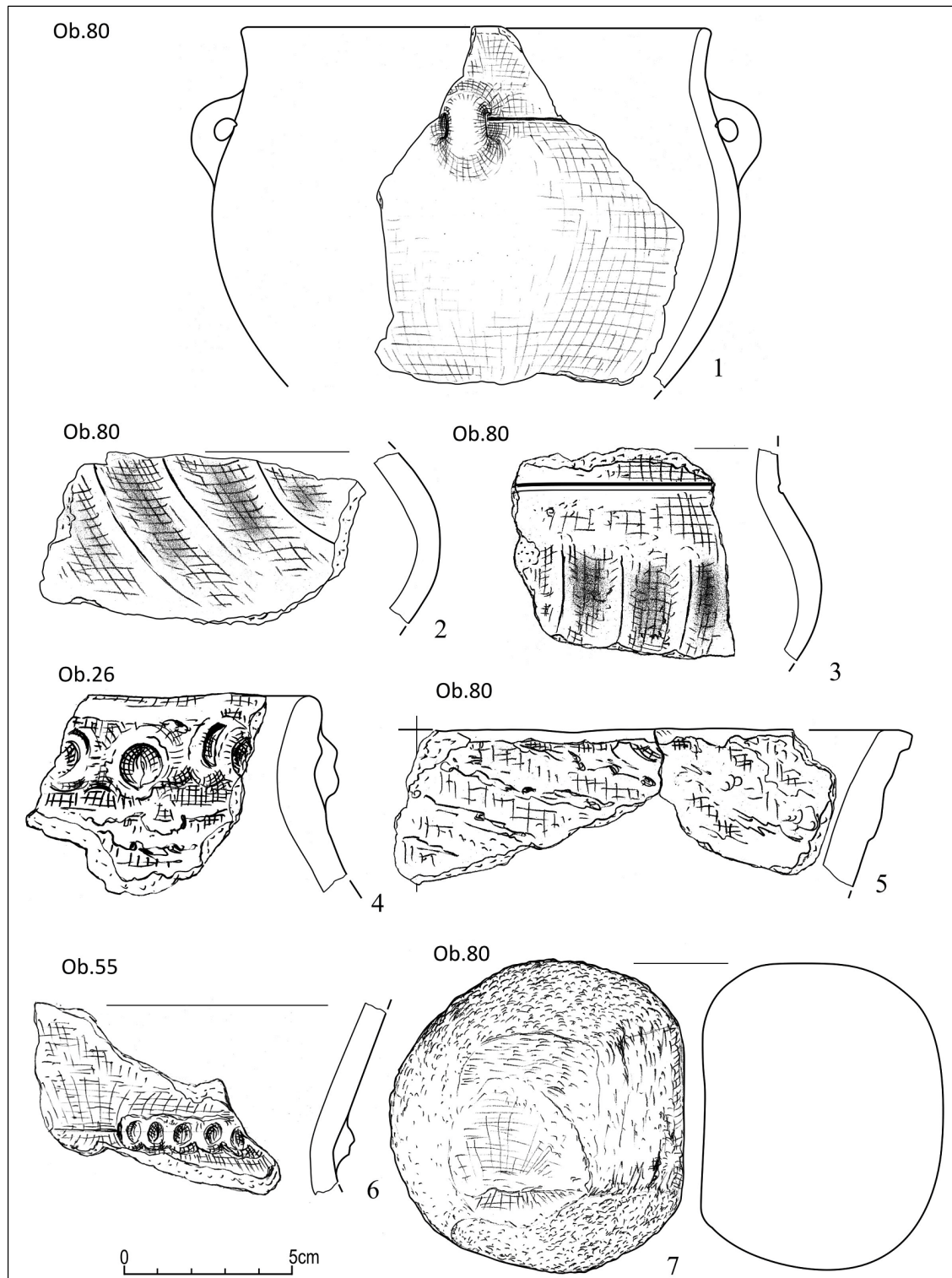


Ryc. 5. Kiekrz, stan. 48. Wybór ceramiki naczyniowej ludności kultury łużyckiej.

1, 3 – obiekt 50; 2 – obiekt 26; 4 – obiekt 27; 5 – obiekt 56; 6 – obiekt 57; 7 – obiekt 58 (rys. i oprac. komp. B. Bednarczyk).

Fig. 5. Kiekrz, site 48. A selection of pottery of the Lusitanian culture.

1, 3 – feature no. 50; 2 – feature no. 26; 4 – feature no. 27; 5 – feature no. 56; 6 – feature no. 57; 7 – feature no. 58 (drawn and elaborated by B. Bednarczyk).



Ryc. 6. Kiekrz, stan. 48. Wybór ceramiki naczyniowej (1-6) i rozcieracz kamienny (7) ludności kultury łużyckiej.

1-3, 5, 7 – obiekt 80; 4 – obiekt 26; 6 – obiekt 55 (rys. i oprac. komp. B. Bednarczyk).

Fig. 6. Kiekrz, site 48. A selection of pottery (1-6) and a hand grinding stone (7) of the Lusitanian culture.

1-3, 5, 7 – feature no. 80; 4 – feature no. 26; 6 – feature no. 55 (drawn and elaborated by B. Bednarczyk).

nym zespole zarejestrowany na misach półkulistych z wyodrębnionym dnem (ryc. 5: 2). Na V okres epoki brązu datujemy również występowanie niezdobionych czerpaków półkulistych i stożkowatych, podobnie datowane są też kubki stożkowate (ryc. 5: 4) czy duże garnki typu zasobowego, niejednokrotnie zdobione ornamentem plastycznym w postaci nalepianych listew, dodatkowo z tzw. ornamentem „szczypanym” lub odciskany (np. ryc. 6: 4, 6).

W aspekcie kulturowym odkryte w Kiekrzu, stan. 48 materiały w przytłaczającej większości są charakterystyczne dla grupy zachodniowielkopolskiej kultury łużyckiej (Kaczmarek 2002). O związku omawianych materiałów z tą grupą świadczy nie tylko położenie geograficzne stanowiska w Kiekrzu, ale też materiały ceramiczne, pochodzące z najbliższych opisywanej osadzie stanowisk tej kultury z południowego rejonu skupiska poznańsko-szamotulskiego do jakiego można zaliczyć osiedle z Kiekrza (Kaczmarek 2012, s. 247). W tym kontekście na podstawie aktualnego rozpoznania kulturowego w rejonie podpoznańskim (chodzi o wyraźną koncentrację osadnictwa „łużyckiego” położonego nad rzeką Samicą), wymieniona wyżej osada tego ugrupowania w Kiekrzu, na stan. 48 reprezentuje dobrze zarysowujący się mikrore-

gion osadniczy, którego chronologię wyznaczają przede wszystkim materiały poczynając już od IV EB z następujących pobliskich stanowisk: Kowalewko, stan. 2 i 3, Kiekrz, stan. 1, 33 i 37, Lusówko, stan. 18, Lusowo, stan. 2, 5 i 7, Cerekwica, stan. 3, Lipnica, stan. 2 i 3, Ostroróg, stan. 4 (Kaczmarek 2002, mapa 1 + katalog stanowisk) czy też jeszcze z ostatnio odkrytej rozległej osady KŁ w pobliskim Napachaniu, na stan. 59 (Krzyszowski 2016, s. 53-54, ryc. 4).

Adresy Autorów:

mgr Andrzej Krzyszowski
Biuro Badań Archeologicznych
Andrzej Krzyszowski
ul. Dworcowa 35
62-001 Zielątkowo
e-mail: andrzejkrzyszowski@wp.pl
ORCID: 0000-0003-4042-1064

mgr Daria Kaniewska
Ośrodek Badań Archeologicznych
Daria Kaniewska
ul. Bogumiła 7
61-608 Poznań
e-mail: dariakan@gmail.com
ORCID: 0009-00088746-9026

LITERATURA:

JAŹDŻEWSKI K.

1936 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce zachodniej i środkowej*, Poznań.

KACZMAREK M.

2002 *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań.

2012 *Epoka brązu na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej w świetle interregionalnych kontaktów wymiennych*, Poznań.

KONDRACKI J.

1978 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.

KOŚKO A.

1981 *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*, Poznań.

KOŚKO A., PRINKE A.

1977 *Sierakowo, woj. Bydgoszcz, stan. 8 – osada z fazy II (wczesnowiódrekiej) kultury pucharów lejkowatych*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. XXVI (1975), s. 1-42.

KRZYSZOWSKI A.

2004 *Wyniki badań archeologicznych na inwestycji: „Budowa gazociągu wysokociśnieniowej relacji Kórnik – Środa Wlkp.”, w woj. wielkopolskim*, Poznań (maszynopis w archiwum WUOZ w Poznaniu, ul. Gołębia 2).

2005 *Wyniki dwóch sezonów badań wykopaliskowych w Sługocinku (stan. 1 i 13), w powiecie konińskim*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 41, s. 191-201.

2016 *Osadnictwo ludności kultury łużyckiej*, [w:] *Osadnictwo wielokulturowe w Napachaniu, stan. 59, gm. Rokietnica, pow. poznański, woj. wielkopolskie. Wyniki badań archeologicznych*, red. A. Krzyszowski, P. Pawlak, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 18, Poznań.

2019 *Nekropola z późnej epoki brązu Wartosław-Biezdrowo-Zakrzewo*, red. A. Krzyszowski, Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, vol. 24, Poznań.

KRZYSZOWSKI A., KANIEWSKA D.

2022 *Wyniki prac wykopaliskowych na stanowisku archeologicznym Smolnica, stan. 1 (ark. AZP 45-23, nr 1) w ramach prac archeologicznych na inwestycji pn.: „Budowa obwodnicy miasta Wronki w ciągu drogi woj-*

wódzkiej nr 182 i 184, pow. szamotulski, w woj. wielkopolskim", Poznań (maszynopis w archiwum WUOZ w Poznaniu, ul. Gołębia 2).

MICHAŁSKI J.

- 1983 *Zagadnienie systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (ze studiów nad osadami otwartymi kultury łżyckiej)*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. 5, s. 135-195.

SOBKOWIAK-TABAKA I.

- 2004 *Ceramika*, [w:] J. Kabaciński, I. Sobkowiak-Tabaka, *Komorniki. Chata ludności kultury pucharów lejko-*
watych, Poznań, s. 24-45.

SZAMAŁEK K.

- 1987 *Kruszewicki Zespół Osadniczy w młodszej epoce brązu i w początkach epoki żelaza*, Wrocław.

ŚMIGIELSKI W.

- 1958 *Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1955*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. VIII-IX (1957-1958), s. 448-463.

WIERZBICKI J.

- 2013 *Wielka kolonizacja. Społeczności kultury pucharów lejko-*
watych w dorzeczu środkowej Warty: koniec V-poł.
III tys. BC, Poznań.

WIKŁAK H.

- 1963 *Początki kultury łżyckiej w Polsce środkowej*, Łódź.